

УДК 930.1:304(477.6)«19»

А. С. БОБРОВСЬКИЙ

Донбаська національна академія будівництва і архітектури

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-Х – СЕРЕДИНІ 1960-Х РОКІВ ТА ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЯ В ДОНБАСІ: ЗАГАЛЬНА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядається історіографія соціальної політики радянської держави у повоєнний період. Історіографічні джерела узагальнені та систематизовані. Показані недоліки концепції радянської історіографії. Проаналізовані праці сучасних українських дослідників, а також зарубіжних учених. Зроблено висновок про недостатню увагу науковців до зазначеної проблеми.

історіографія, історіографічний процес, соціальна політика

В українській історіографії відбуваються важливі процеси, провідними з яких є подолання ідеологічних нашарувань доби тоталітаризму, відродження національних традицій та інтеграція у світовий історіографічний простір. Соціальна політика як один з найважливіших напрямів діяльності держави завжди привертала увагу науковців. Історіографія цієї проблеми є досить широкою та нараховує багато різноманітних наукових досліджень. Перший детальний аналіз літератури має на меті показати, які проблеми висвітлено попередниками більш повно, наскільки можна спиратися на раніше опубліковані праці, а також визначити коло й досі недосліджених питань, окреслити проблеми, що залишилися поза увагою дослідників і потребують ґрунтовного опрацювання.

Увесь комплекс явищ, пов'язаних із соціальною політикою, вивчався в радянські часи лише через призму діяльності комуністичної партії. І це, зокрема, зробило провідним напрямком наукових досліджень «партійне керівництво» в галузі розвитку соціальної сфери. До того ж, у радянський період різнобічні аспекти проблеми висвітлювалися переважно в позитивному плані. Правляча комуністична партія визначала шлях розвитку історичної науки, вимагала відповідності її висновків тогочасним ідеологічним штампам. Висновки з фактів громадського життя, які суперечили офіційному погляду, рідше засуджувалися. Тоталітарна система дозволяла та підтримувала лише ті погляди в системі історичних наук, які або були нейтральними до неї, або обґрунтовували її «необхідність та ефективність функціонування». Українські вчені силою обставин не могли виходити за межі, окреслені партією, і змушені були дотримуватись класового підходу у висвітленні історичних процесів, явищ та фактів. У представників української діаспори визначальними залишалися світоглядні позиції, у їхніх поглядах переважали національні чинники, а в радянських – інтернаціональні. Але в умовах «холодної війни», що розпочалася в післявоєнні роки, коли ідеологічне протистояння набувало глобального протиборства двох суспільно-політичних систем, об'єктивна оцінка історичних подій була приречена на поразку.

Усі праці з проблеми, що досліджується, можна поділити на декілька груп.

До першої групи слід віднести загальні праці, присвячені дослідженню проблеми. Соціальна політика, як один з аспектів вивчення, розглядалася в комплексних роботах з історії досліджуваного періоду.

Серед узагальнювальних праць виділяється восьмитомна (у десяти книгах) «Історія Української РСР» [5]. В праці подано фактичний матеріал про відбудову й розвиток соціальної сфери, динаміку зростання номінальної заробітної плати, житлове будівництво та ін. Наведено значну кількість фактів та кількісних показників. Проте це ґрунтовне дослідження підготовлене з урахуванням тогочасних

домінуючих принципів радянської історіографії – «партійного керівництва», «дружби народів», «провідної ролі російського народу» – і тому потребує критичного осмислення. Крім цього, регіональним особливостям упровадження державної соціальної політики приділено недостатньо уваги.

Велике значення для заповнення «білих» сторінок розвитку соціальної сфери регіонів, незважаючи навіть на дещо тенденційний добір фактів, мали дані, зібрані в багатотомному фундаментальному виданні «Історія міст і сіл Української РСР». У двох томах цього видання, присвячених Донецькій та Луганській областям, міститься значний матеріал з історії відновлення та розвитку соціальної сфери Донбасу [3, 4]. Проте слід зазначити, що в цій роботі відсутній комплексний аналіз державної політики та особливостей її впровадження в окремих регіонах.

Перші дослідження, присвячені вивченню окремих питань добробуту населення УРСР, були надруковані в післявоєнний період. Це роботи публіцистичного характеру, які широко пропагували значне поліпшення добробуту народу. М. Грановський, А. В. Голован, В. І. Іваницький, А. Н. Пастушенко, Ф. Л. Галін, Е. П. Чичук, Г. П. Прошарук, Б. Ф. Мокієнко у своїх роботах особливо наголошували на висвітленні позитивних аспектів, успіхи пов'язувалися з діяльністю Комуністичної партії, керівництва країни [1, 2, 10, 12]. Причини труднощів пояснювалися наслідками війни, замовчувалися управлінські прорахунки та неефективність господарювання. Для цих видань описового плану характерна відсутність докладного аналізу, слабка джерельна база.

У 1990-х рр. з'являється ряд праць узагальнювального характеру. У них зроблено спробу розглянути історію України на нових концептуальних засадах – у контексті світового історичного процесу. Разом з тим значну увагу автори приділяють і своєрідності суспільного та політичного життя в Донбасі у радянський період.

Українська історіографія сьогодні має у своєму доробку ряд досліджень, що ґрунтовно відтворюють історію України повоєнного періоду. Серед них слід назвати роботи В. К. Барана та В. М. Даниленка [11, 16]. Поряд з іншими питаннями науковці розглядають також соціальну політику повоєнного періоду, проте її впровадженню в Донбасі приділяється недостатньо уваги.

У сучасний період ґрунтовною працею із соціальної політики радянської держави в Донбасі є монографія А. О. Саржана [13]. У ній розглядаються зміни в соціально-економічній сфері Донбасу протягом другої половини 1940-х – кінця 1980-х років. Спираючись на велику кількість джерел, багато з яких було вперше уведено до наукового обігу, дослідник аналізує трансформацію соціальної політики та її наслідки разом із змінами в розвитку аграрної та промислової політики в регіоні. Аналіз реалізації соціальної політики в регіоні є лише одним з аспектів монографії. Тому ряд питань у галузі соціального захисту, динаміки реальної заробітної плати було розглянуто узагальнено, у комплексі з іншими проблемами, що свідчить про потребу більш докладного їх вивчення.

Окрему частину літератури складають загальні дослідження західноєвропейських авторів та вчених української діаспори. У цих роботах, значна частина яких була написана ще в роки існування Радянського Союзу, досить докладно було проаналізовано питання, абсолютно «закриті» для підцензурної офіційної історіографії, і тим самим заповнювався штучно створюваний ідеологічним диктатом вакуум у певних напрямках історичних досліджень.

Серед узагальнювальних робіт учених діаспори варто виділити ряд досліджень І. Лисяка-Рудницького [8], у яких порушено проблеми післясталінського соціального розвитку України другої половини ХХ ст. О. Субтельний у своїй роботі зазначає, що українці опинилися у становищі, коли могли лише реагувати на події, а не впливати на них [15]. Вони, унаслідок грабіжницької політики держави, жили в тяжких умовах і були не в змозі покращити свій матеріальний стан. Дослідник Г. О. Костюк [6] розглянув радянську соціальну політику крізь призму генези сталінізму. Він висвітлює становлення й дії сталінського тоталітарного режиму в Україні, теорію й практику більшовиків у соціальній сфері, що допомагає зрозуміти зміст і принципи радянської національної політики.

Західноєвропейські вчені також приділяли значну увагу процесам, що відбувалися в Радянському Союзі.

Г. Куромія у своїй монографії на підставі новітніх джерел, інтерв'ю сучасників подій, досліджує історію Донбасу [7]. У його праці незначна частина присвячена соціальній політиці держави та її реалізації в регіоні. Проте в дослідженні відсутній систематичний розгляд соціальної політики, а також її соціальних наслідків. Недостатня увага приділяється стратифікації владою суспільства на різні групи за рівнем отримання матеріальних благ.

Загалом праці західних науковців відзначаються скрупульозним застосуванням усіх доступних джерел. Однак відсутність в авторів можливості використання архівних матеріалів дещо знижувала наукову цінність зазначених досліджень.

Історіографічний огляд засвідчує наявність певної кількості досліджень, присвячених вивченню соціальної політики радянської держави. Разом з тим, унаслідок заідеологізованості радянської історіографії, обмеженого кола джерел, низка важливих проблем рівня життя населення залишилися поза увагою. У сучасних дослідженнях висвітлюються лише окремі аспекти зазначеної проблеми. Аналіз наукової розробки проблеми свідчить про недостатній рівень вивчення теми, відсутність ґрунтовних досліджень, що робить актуальним створення узагальнювальної наукової праці.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голован, А. В. Зростання матеріального добробуту і культурного рівня українського народу за роки Радянської влади [Текст] / А. В. Голован, В. І. Іваницький. – К. : Знання, 1958. – 32 с.
2. Грановський, М. Шляхи піднесення матеріального і культурного рівня радянського народу [Текст] / М. Грановський. – К. : Держполітвидав УРСР, 1947. – 124 с.
3. Історія міст і сіл Української РСР [Текст] : енциклопедія. В 26-ти т. Донецька область / Під ред.: Пономарьова П. О. та ін. – К. : Гол. ред. Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1970. – 992 с.
4. Історія міст і сіл Української РСР [Текст] : енциклопедія. В 26-ти т. Луганська область / голов. ред. П. Т. Тронько. – Київ : Гол. ред. Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. – 940 с.
5. Історія Української РСР [Текст] : У 8 томах, 10 кн. Т. 8: Радянська Україна у період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945–70-ті роки). Книга перша: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945–50-і роки) / АН УРСР. Ін-т історії; Голов. редкол. : Ю. Ю. Кондуфор (голов. ред.) та ін.; Редкол. тому: А. В. Лихолат (відп. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1979. – 390 с.
6. Костюк, Г. О. Сталінізм в Україні: (Гене́за і наслідки): Дослідження і спостереження сучасника [Текст] : Пер. з англ. / Г. О. Костюк. – К. : Смолоскип, 1995. – 508 с.
7. Куромія, Г. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське прикордоння 1870–1990-і роки [Текст] / Г. Куромія; Пер з англ. Г. Кьорян, В. Агеєв; Передм. Г. Немирі. – К. : Основи, 2002. – 510 с.
8. Лисяк-Рудницький, І. Нариси з історії нової України [Текст] / І. Лисяк-Рудницький. – Львів : Меморіал, 1991. – 101 с.
9. Пастушенко, А. И. Повышение благосостояния населения УССР [Текст] / А. И. Пастушенко, Б. Ф. Мокієнко. – К. : Знание, 1968. – 21 с.
10. Пастушенко, А. Н. Піднесення добробуту трудящих Радянської України [Текст] / А. Н. Пастушенко, Ф. Л. Галин, Е. П. Чичук. – К. : Знання, 1972. – 23 с.
11. Політична історія України. XX ст. [Текст] : у 6 т. Т. 6 : Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / О. Майборода [та ін.]. – К. : Генеза, 2003. – 696 с. – ISBN 966-504-272-6.
12. Прошарук, Г. П. Творча активність трудящих і зростання матеріального добробуту [Текст] / Г. П. Прошарук. – К. : Знання, 1968. – 46 с.
13. Саржан, А. О. Зміни в соціально-економічній сфері Донбасу. Друга половина 40-х – кінець 80-х років XX ст. [Текст] / А. О. Саржан. – Донецьк : Лебедь, 2004. – 421 с.
14. Сторінки історії України: XX століття [Текст] : Посібник для вчителя / За ред. С. В. Кульчицького. – К. : Вид-во «ОСВІТА», 1992. – 336 с.
15. Субтельний, О. Україна: Історія [Текст] / О. Субтельний; Пер. з англ. Ю. Шевчука. – 2-е вид. – К. : Либідь, 1992. – 512 с.
16. Україна крізь віки [Текст] : У 15 т. Т. 13: Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / НАН України; В. К. Баран, В. М. Даниленко. – К. : Альтернативи, 1999. – 303 с.

Получено 07.02.2013

А. С. БОБРОВСКИЙ
СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ 1940-Х – СЕРЕДИНЕ 1960-Х ГОДОВ И ЕЁ РЕАЛИЗАЦИЯ В
ДОНБАССЕ: ОБЩАЯ ИСТОРИОГРАФИЯ ПРОБЛЕМЫ
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

В статье рассматривается историография социальной политики советского государства в послевоенный период. Историографические источники обобщены и систематизированы. Продемонстрированы недостатки советских историографических концепций. Проанализированы труды современных украинских исследователей и иностранных ученых. В статье сделан вывод о недостаточном внимании историков к изучению данной проблемы.

историография, историографический процесс, социальная политика

ARTEM BOBROVSKIY
THE SOCIAL POLICY OF THE SOVIET STATE IN THE SECOND HALF OF THE
1940S AND THE MID-1960S, AND ITS IMPLEMENTATION IN THE DONBAS
REGION: GENERAL PROBLEMS OF HISTORIOGRAPHY
Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture

The historiography of the social policy of the Soviet state has been considered in this article. The historiography sources are generalized and classified. Lacks of the Soviet historiography concepts have been shown. Works of modern Ukrainian researchers and foreign scientists have been studied. In the article the conclusion of inadequate attention of historians to studying of the given problem has been drawn.
historiography, historiographical process, social policy

Бобровський Артем Сергійович – к. істор. наук, доцент кафедри історії і філософії Донбаської національної академії будівництва і архітектури. Наукові інтереси: радянська соціальна політика.

Бобровский Артём Сергеевич – к. истор. наук, доцент кафедры истории и философии Донбасской национальной академии строительства и архитектуры. Научные интересы: советская социальная политика.

Artem Bobrovskiy – PhD in history, Associate Professor, History and Philosophy Department, Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture. Scientific interests: soviet social policy.